

**ДВА ДОКУМЕНТА ЗА УЧАСТИЕТО НА 43-ТИ ПЕХОТЕН
ПОЛК В БОЕВЕТЕ НА КАЙМАКЧАЛАН
ПРЕЗ СЕПТЕМВРИ – ОКТОМВРИ 1916 г.**

Георги Луков

**TWO DOCUMENTS ON THE PARTICIPATION
OF THE 43RD INFANTRY REGIMENT
IN THE BATTLES AT KAYMAKCHALAN PEAK
IN SEPTEMBER – OCTOBER 1916**

Georgi Lukov

Abstract: *The battles at Kaymakchalan Peak were the result and continuation of the offensive operation, held in August 1916, that suffered a setback in the following month as a result of a large-scale counteroffensive undertaken by the Entente troops. Substantial forces were concentrated against the Bulgarian defenders at the peak, and the latter was captured on 30 September 1916.*

The last resource under Bulgarian command to intensify the Kaymakchalan part of the front were two battalions: a machine-gun company and the Headquarters of the 43rd Infantry Regiment, but even their inclusion did not manage to retain control of the position.

To researchers and the general public, two authentic documents are available in this publication that are stored in the State Military Historical Archives in Veliko Tarnovo. They contain a description of and valuable information about the participation of the 43rd Infantry Regiment in the heroic defence of Kaymakchalan Peak in the Nidzhe Mountain until its takeover by the enemy.

Keywords: *Kaymakchalan Peak; 43rd Infantry Regiment; battalion; company; attack; losses.*

Доскоро водените през месеците септември – октомври 1916 г. боеве на Каймакчаланския участък от Македонския фронт по време на Първата световна война бяха известни само на по-тесен кръг изследователи и любители на българската военна история. В научната литература тези боеве са разглеждани като епизод от Леринската (Чеганска) операция на Българската армия, предприета през август с.г. и претърпяла неуспех през следващия месец вследствие на широкомащабната съглашенска контраофанзива [Петров, И. 2008, с. 78–81; ДВИА, СБ, инв. № 3318]. Специално отразяващи битката на Каймакчалан са едноименните произведения, посветени на проявения героизъм и на загиналите от 11-ти пехотен Сливенски полк [Каймакчалан. 1926, с. 212–254; Каймакчалан. 1939, с. 145–234]. Боевете не са пропуснати и в написаните истории на отделни полкове, участвали в тях със свои подразделения [Павлев-

ски, И. 2017, с. 141–162]. Безспорно, през наши дни Каймакчаланската епопея доби широка обществена популярност след излезлия труд на покойния Кра-симир Узунов – Поручика (светла му памет) [Узунов, Кр. 2015], в който по неповторим начин е описан героизмът и трагедията на българските защитници на върха през есента на 1916 г. В посочените произведения акцентът почти винаги е върху действията на 11-ти полк, защото той е гръбнакът на защитата, дава най-много жертви, участва от началото до края на боевете, когато, поради понесените тежки загуби, почти престава да съществува и се е наричал полк само на книга.

Каймакчалан е най-високият връх на Нидже планина (2521 м, а по старите карти – 2525 м). Намира се на границата на Северна Македония и Гърция. След превземането на Македония от българските войски по време на Първата световна война, връхът е преименуван на Борис. През септември–октомври 1916 г. за него се водят тежки боеве между 1-ва бригада от 3-та пехотна Балканска дивизия (1/3-та бригада), преподчинена през този период на 8-а пехотна Тунджанска дивизия, и сръбската Дринска дивизия (от състава на 1-ва сръбска армия), усилена със значително количество френска артилерия. Българските сили по време на боевете за върха включват 11-ти пехотен Сливенски полк и дружини от 46-и, 33-ти, 56-и, 58-и и 43-ти пехотни полкове. Каймакчалан днес се сравнява с епопеята на Шипка от Руско-турската освободителна война през 1877–1878 г. Но съществуват и най-малко три различия: първата е близо 1200 метра разлика в надморското равнище в полза на първенеца от Нидже планина; втората е в продължителността на битките – близо три седмици (двадесет дни) спрямо три дни боеве на връх Свети Никола. И третата, най-съществена, е, че изпратените на Каймакчалан две дружини от 43-ти пехотен полк през м. септември 1916 г. не успяват да изиграят ролята на отряда на генерал Радецки от август 1877 г. и връхът е завладян от атакуващия противник на 30 септември 1916 г.

Целта на настоящата публикация е да се предоставят на изследователите и широката общественост два автентични документа, съхранявани в Държавния военноисторически архив – гр. Велико Търново, съдържащи описание и ценни сведения за участието на 43-ти пехотен полк в последните боеве на Каймакчалан до неговото превземане от неприятеля, като с това се надяваме да бъде обогатена тяхната представа за епичната и героична защита на върха и нейния трагичен край. Превземането на върха се определя, в повечето случаи, като тактически успех на противника, но може би по-правилно, по наше мнение, е твърдението, че с неговото овладяване съглашенските сили получават отличен наблюдателен пункт, от който се вижда цялото Битолско поле и завоя на р. Черна, където предстои да се водят следващите битки, а духът на сръбската армия се повдига извънредно много [Петров, И. 2008, с. 80].

Четиридесет и трети пехотен полк е военновременен. За участие в Първата световна война той е формиран на 11 септември 1915 г. в състав: щаб, три дружини (с по четири роти), картечна и нестроева рота, музикантски хор

и телефонна команда. За кадър са преведени военнослужещи от 9-и пехотен Пловдивски и 21-ви пехотен Средногорски полкове [ДВИА, ф. 355, оп. 1, а.е. 10, л. 2–3]. Често полкът е наричан „пловдивски“, но това определение не е съвсем точно. Действително в него голяма част от мобилизираните са от Пловдивска, Борисовградска (Първомайска), Пещерска и Станимашка (Асеновградска) околии, териториално спадащи към 2-ра Тракийска дивизионна област¹, но наред с тях в полка постъпват и запасни от 1-ва, 7-а, 9-а, 5-та и 8-а дивизионни области [ДВИА, ф. 355, а.е. 11, л. 1–271] – съответно от Орханйиска (Ботевградска), Пирдопска, Радомирска, Панагюрска, Кюстендилска, Ловешка, Тетевенска, Русенска и Старозагорска околии. Попълването с личен състав след претърпените значителни загуби през септември – октомври 1916 г. става с 600 българи от Македонското рекрутно депо [ДВИА, ф. 355, оп. 1, а.е. 14, л. 17]. В този смисъл полкът е отличен пример, че не отговаря съвсем на истината широко разпространеното виждане, че през войните мъжете от определен район (околия) са мобилизирани на териториален принцип, т.е. само в определена дивизия и нейните полкове. Действително, при мобилизацията той е водещ, но не е единствен. Към него трябва да се прибави и принципът на необходимостта. Това означава, че след попълването на военновременните щатове на дивизията и нейните части, свободните човешки ресурси от дивизионната област са назначавани в полковете и дружините на други дивизии, в чиито дивизионни области има недостиг на хора или в хода на военните действия частите са претърпели значителни загуби, които не могат да се покрият от тях. Или, с други думи, свободният ресурс е насочван там, където има необходимост [Луков, Г. 2019, с. 29]. В пълна степен това се отнася за Първата световна война 1915–1918 г. Полкът е добър пример и за друга обичайна практика по време на тази война – разделянето на войсковите части (полкове) и влизането на техни подразделения (дружини и роти) в състава на други войскове единици, в зависимост от наложената бойна обстановка. Още на 26 октомври 1915 г. неговата 3-та дружина е дадена в разпореждане на командира на 44-ти пехотен полк и в неговия състав участва в бойните действия в Югоизточна Македония. В боевете през ноември 1915 г. вляво от дружината се сражава 9-и пехотен Пловдивски полк, а вдясно – 44-ти пехотен полк. Когато 1-ва и 2-ра дружини от полка водят бой на 23 август 1916 г. при с. Здравик и Чепелджа, трета дружина отново е отделена като резерв на 3-та бригада от 2-ра пехотна Тракийска дивизия, която пехотна бригада (респ. и 43-ти пехотен полк) пък е включена в състава на 10-та пехотна Беломорска дивизия. След изпращането на полка на Каймакчаланския участък от фронта през м. септември 1916 г., той е преподчинен на началника на участъка и на командира на 1/3-та бригада, а 3-та дружина традиционно е изведена от него и дадена в разпореждане на командирите на 23-ти пехотен Шипченски полк (две роти) и на 30-ти пехотен Шейновски

---

¹ Във военно-териториално отношение държавата през разглеждания период е разделена на армейски военноинспекционни области, дивизионни области и райони на полкови военни окръжия, в повечето случаи съвпадащи с административните околии.

полк (две роти). Същата се завръща в полка един месец и половина след епичните боеве на Каймакчалан и неговото завладяване от неприятеля.

След оттеглянето от върха, полкът заема позиции и води боеве при завоя на р. Черна до пробива на Добро поле, когато започва отстъпление. Подписаното на 29 септември 1918 г. Солунско примирие слага край на военните действия. 43-ти полк се завръща в гр. Пловдив и на 16 октомври 1918 г. е демобилизиран и разформиран, като кадърът е преведен в 21-ви пехотен Средногорски полк [ДВИА, ф. 355, оп. 1, а.е. 20, л. 228].

Двете дружини (1-ва и 2-ра) от 43-ти пехотен полк, картечната рота и щабът му са последният резерв, който българското командване отделя и изпраща за усиление на позицията при най-високия връх на Нидже планина. За краткото време, през което те воюват на Каймакчалан, полкът претърпява значителни загуби. Само убитите офицери и офицерски кандидати, изключени от списъците със Заповед № 101 от 2 октомври 1916 г. по 43-ти пехотен полк, са 18, а ранените – 21 [ДВИА, ф. 355, оп. 1, а.е. 14, л. 3].

Публикуваните тук части от две релации² ясно, точно и изчерпателно описват изнасянето на подразделенията от полка до върха и водените там бойни действия до оттеглянето на нови позиции, след превземането му от противника. От първата се публикува само частта, в която е отразено придвижването от района на гр. Драма до с. Добровени, Битолско, а от втората е изключена частта за действията след 4 октомври 1916 г. Двата документа са оригинални, писани са двустранно на пишеща машина. Техни заверени копия се съхраняват в същия фонд [ДВИА, ф. 355, оп. 2, а.е. 14, л. 11–17]. Датирани са по текста в последната част на втората релация. Към нея има приложено Кроки³ за разположението на частите от средния и левия участък от позицията на Каймакчалан след атаката на 26 септември 1916 г., което публикуваме фототипно [ДВИА, ф. 355, оп. 2, а.е. 15, л. 19].

Текстът е възпроизведен по научно-критическия начин. Графиката, правописът и пунктуацията са осъвременени, като са запазени езикът и стилът на автора. В текстуални бележки са пояснени пропуснати текстове, съвременни названия на селища и са уточнени географски обекти. Същите са означени със звездичка (*) и са поместени под линия на съответната страница. Бележките по съдържанието са с цифрова номерация във възходящ ред и са разположени след текста на документите. Те включват данни и допълнителна информация за личности и пояснения за споменавани събития. Запазени са логическите ударения, направени от автора чрез подчертаване на текстове. В квадратни скоби [] са разкрити съкратени или недоизписани думи.

---

² Военен термин, неупотребяван днес – писмен доклад на командир на войсково формирование за хода на военните действия.

³ Окомерна скица, план на местността.

№ 1

Из Релация от командира на 43-ти пехотен полк за бойните действия на полка през август 1916 г. със сведения за извършения преход от района на гр. Драма до с. Добровени, Битолско през септември 1916 г. Б.м. [25 юни 1917 г.]

[...]*

Съгласно телеграмата от командира на 3/2-ра бригада, на 16 септември полкът трябваше да се натовари от гара Драма и да замине за гара Демир Хисар. Обаче впоследствие това се измени в смисъл – полкът да замине не към Демир Хисар**, а към София по железницата. В изпълнение горната заповед, на 16 септември към 5 ч[аса] [и] 30 м[инути] пр[еди] пл[адне] полкът почна да се натоварва на гара Драма. Първа се натовари 2-ра дружина и към 10 ч[аса] [и] 15 м[инути] пр[еди] пл[адне] тръгна. След нея се натовари 1-ва дружина и тръгна към 9 часа след пл[адне], а картечната рота и щабът на полка заминаха на 17 септември в 1 ч[аса] [и] 30 м[инути] сл[ед] пл[адне].

На 20 септември към 8 часа пр[еди] пл[адне] 1-ва и 2-ра дружини след неспирно денонощно пътуване по трена стигнаха на гара Градско***, дето веднага се прехвърлиха на теснолинейната железница и към 10 часа вечерта и двете дружини се разположиха на бивак югоизточно от с. Дреново****. Втора дружина, след тричасова почивка, в 1 часа пр[еди] пл[адне] на 21 септември продължи движението си по шосето за гр. Прилеп. А 1-ва дружина към 7 часа пр[еди] пл[адне] същия ден потегли след нея. Между 8 – 10 часа сл[ед] пл[адне] двете дружини стигнаха в Прилеп и се разположиха на квартири. По пътя от Дреново до Прилеп почти през всичкото време валя проливен дъжд и бе измокрил всички войници.

На 22 септември същите дружини с камиони и пеш продължиха пътя за Битоля, където стигнаха: 1-ва дружина към 2 ч[аса], а 2-ра дружина към 6 ч[аса] сл[ед] пл[адне]. В града командващ армията¹ поздрави войниците и даде заповед дружините да се установят в с. Бук****, където ще причакат 3-та дружина², картечната рота и щаба на полка. В с. Бук, 3 км южно от Битоля, двете дружини пристигнаха към 11 часа вечерта и се разположиха на квартири.

И този ден войниците бяха измокрени от дъжда.

---

* Пропуснатият текст се отнася за водените от полка боеве през август 1916 г. в състава на 3-та пехотна бригада от 2-ра пехотна Тракийска дивизия (3/2-ра бригада) при с. Здравик (дн. с. Дравискос, Гърция) и с. Чепелджа (дн. с. Димитра, Гърция), заемането на района около гр. Драма, влизането на бригадата и полка в състава на 10-та пехотна Беломорска дивизия, оставянето на 3-та дружина като бригаден резерв и изпълнението на охранителна дейност до 15 септември 1916 г.

** Дн. гр. Сидирокастро в Гърция.

*** На 2 км източно от с. Градско в Република Северна Македония.

**** Дн. в Република Северна Македония.

***** Дн. с. Буково в Република Северна Македония.

На 23 септември в 8 часа сл[ед] пл[адне], по устната заповед на командващия армията, дружините потеглиха за с. Добровени*, дето на другия ден към 9 ч[аса] [и] 30 м[инути] пр[еди] пл[адне] след усилен поход стигнаха в поманатото село.

Без подпис.

ДВИА, ф. 355, оп. 2, а.е. 15, л. 11. Оригинал. Машинопис.

---

* Дн. в Република Северна Македония.

**Из Релация от командира на 43-ти пехотен полк със сведения за водените
от полка боеве при вр. Каймакчалан
от 26 септември до 1 октомври 1916 г.**

Б.м. [25 юни 1917 г.]

Вследствие заповедта на командващия армията дружините да се установят в село Добровени, където ще получат заповед от началника на Каймакчаланския участък, с пристигането си в селото на 24 септември, по заповедта на старшия началник на дружините майор Кирилов³, на войниците се даде почивка край селото. Тук към 2 часа сл[ед] пл[адне] от началника на участъка, к[ота] 2368 „Каймакчалан“, се получи заповед, полкът да тръгне за Султан колибелери* и се установи на почивка. Към 5 ч[аса] сл[ед] пл[адне], предшествани от водач – кавалерист, двете дружини потеглиха за Каймакчалан. Цялата нощ движението беше – изкачване по едни големи стръмнини към върха. Умората беше извънредно голяма: войниците падаха като мъртви от двете страни на пътеката, както и на самата пътека, и заспиваха. Движението се затрудняваше извънредно много и началниците трябваше да употребят прекомерни усилия, за да подтикват движението. Към 3 ч[аса] пр[еди] пл[адне] на 25 септември по пътя един телефонист пресрещна майор Кирилов и го покани да се яви на близката телефонна междинна станция и се обади на началника на участъка⁴. Последният даде следната заповед: „Ако дружините успеят да се приближат още в тъмно при Султан колибелари, то движението да продължи до кота 2368; в противен случай да почиват при колибите до вечерта, като на войниците се готви топла храна за през деня, а на смръкване, незабелязано от противника, да се продължи движението.“

С последни усилия, обаче, дружините едва към 7 ч[аса] [и] 30 м[инути] пр[еди] пл[адне] на 25 септември успяха да се съберат при Султановите колиби. Веднага – всичко се отдаде на почивка. Адютантът на 1-ва дружина замина да доложи на началника на участъка за положението, комуто последният съобщи, че за ненавременното пристигане при к[ота] 2368 ще държи отговорни дружинните командири, които към 10 часа пр[еди] пл[адне] ще трябва да му се представят. Към 9 часа още командирите на двете дружини се явиха при началника на участъка, полковник Богданов. Той набързо ги запознал с позицията.

Към 11 ч[аса] пр[еди] пл[адне] капитан Петров, Любомир⁵ получи заповед от командира на 1-ва дружина да заведе колоната на северния скат на к[ота] 2368. Понеже движението трябваше да се извърши денем по откритото място, то нареди се ротите да се движат на 200 – 300 кр[ачки] разстояние една от друга.

---

* Султанови колиби (в документите още Султание Кюлбелери) – местност в Нидже планина, Република Северна Македония.

Към 3 часа сл[ед] пл[адне] дружините бяха на указаното място – северно от к[ота] 2368. По пътя артилерията ги обстрелва и нарани трима войника от 1-ва дружина.

След такъв усилен марш в последните две денонощия, марш, който беше непосредствено продължение от други 8 денонощия, а също и поради важната причина, че никой не бе запознат с позицията, се предполагаше, че тук на това място ще се даде почивка поне за едно денонощие. Обаче, към 6 ч[аса] сл[ед] пл[адне] командирът на 1-ва дружина, пред всички офицери и офицерски кандидати от двете дружини, прочете Оперативната заповед от началника на десния участък № 1 от 25 септември⁶, съгласно която трябваше на 26 септември [в] 4 ч[аса] пр[еди] пл[адне] да се атакува противника, който беше се затвърдил на около 200 – 500 крачки от нашата позиция и постоянно безпокоеше с мините си. На 1-ва и 3-та роты от полка се дадоха отделни задачи – 1-ва, съвместно с части от 11-ти полк, да атакува противника и заеме окопите при телената мрежа; [на] 3-та рота с части от 11-ти полк ѝ се заповядаше да контраатакува противника на каменистата чука на изток от к[ота] 2368;

2-ра и 4-та роты с придадените към тях 5-а и 6-а роты от 2-ра дружина, съставляващи десен участък, под началството на майор Кирилов, да настъпи вдясно от средния участък на подполковник Димов⁷, между входа до бившето германско оръдие и 4/6-а батарея, и завладее окопа право пред себе си пред телената мрежа;

7-а и 8-а роты с придадената към тях 2-ра дружина от 11-ти Сливенски полк, съставляващи ляв участък, под началството на капитан Найденов⁸, да настъпи от средната чука североизточно от в. Борис (Каймакчалан) и завладее окопа на противника, находящ се на чуките югоизточно от в. Борис.

На смръкване ротите потеглиха да заемат изходното си положение и застанаха на северния скат на 3-та чука североизточно от в. Борис.

Тук на г.г. ротните командири се дадоха точни инструкции за начина на атаката, обаче обекта до това време и предлежащата местност никому не бяха известни. Към 11 часа сл[ед] пл[адне] началникът на десния участък полковник Попов дойде при чуката и пред всички офицери от двете дружини, а също и от 11-ти полк и артилерията, прочете лично Заповед № 1, като прибави, че точно в 4 часа сутринта на 26 [септември] да се почне атаката.

Дружинните командири почнаха да организират ротите, съгласно заповедта. Между другото командирът на 2/11-та дружина – капитан Кутев⁹, каза на капитан Найденов, че поради разколебания дух на неговите войници, той да не разчита на тях никак и че по никакъв начин, той да не поставя роты от неговата дружина в първа линия при атаката. Капитан Найденов съобщи горното на майор Кирилов, като прибави: „Господин майор, ще бъдем изиграни“. Поради тази причина нареди се щото в първите линии да се поставят само роты от 43-ти полк, а придадените части само с огън да подкрепят настъплението. Освен това, за водачи да се дадат по 5 – 6 войника на взвод от придадените части, които познаваха позицията.

Към 3 часа пр[еди] пл[адне] на 26 септември ротите се приближиха още към линията и застанаха точно срещу дадените обекти, които трябваше да се атакуват и заемат. Редът бе следния: при левия участък – 7-а и 8-а роти [в] първа линия, 2/11-та дружина – дружинна поддръжка; при десния участък – 4-та и 5-а роти – първа линия, 2-ра и 6-а роти – дружинна поддръжка. Поддръжките застават на 100 кр[ачки] разстояние зад първите линии и атакуват непосредствено след тях. Поради тъмнината, обаче, и поради неизвестността на предлагащата местност, смешението на частите се появи още в първите моменти на атаката.

Противникът цялата нощ стреля с пушки, картечници, оръдия и мини, най-вече мини.

Точно в установеното време ротите се хвърлиха в атаката. Противникът откри адски огън.

Предадените войници от 2/11-та дружина за водачи на нашите взводове избягаха в началото още на атаката и поставиха нашите части да действат пипнешком. Останалите войници от придадените части не дадоха никаква подкрепа с огън. Артилерията не направи никаква подготовка на атаката и във време на самата атака не действаше ефикасно. И въпреки тези негодни условия, въпреки че хората бяха извънредно много уморени и началниците съвършено незапознати с местностите и позицията, атаката се извърши най-сполучливо. Сърбите напуснаха окопите и избягаха в паника, а посочените обекти – заети от нашите части.

Взети трофеи: 4 планински оръдия, 3 минохвъргачки, 3 картечници, 2 автоматически пушки, много пехотни пушки и патрони.

Веднага след атаката дружинните командири заповядаха хората да се приведат в порядък, като определиха и ротните участъци. Участъкът на майор Кирилов се зае от 2-ра, 5-а и 4-та роти първа линия, а 6-а рота поддръжка непосредствено зад 2-ра рота, която охраняваше левия фланг на позицията. Тази нова позиция представляваше един неусъвършенстван окоп, на места тъй плитък, че едва позволяваше стрелбата на колене, в който окоп се влизаше по вход за съобщение от в. Борис. Входът също бе зле построен, за което в последствие погълна много жертви. Участъкът на капитан Найденов се зае от неговите 7-а и 8-а роти.

Във фортификационно отношение и тази част от Каймакчалан бе тъй слабо пригодена за отбрана, както и първата: окопи плитки, прикрития – никакви. В този бой офицери и войници изпълниха свято своя дълг най-храбро и добросъвестно.

Сърбите се разпиляха. Нашият войник стреляше прав пред окопа, вярвайки, че коварният неприятел не ще се опита повторно да ни приближи. Началствующите лица, обаче, предполагаха всичко и взеха бързи мерки за организирането на новата позиция и посрещнат противника, ако той се опиташе да ни контраатакува. Не след дълго време противникът се съвзема, организира и се затвърдява на своята нова позиция на разстояние 60 – 100 кр[ачки].

Участъкът на майор Кирилов се обстрелва от фланг отляво. Там неприятелят бе най-вече приближил. Връзка с нашите части вляво от този участък не можеше да се направи. Дружината на подполковник Димов (средния участък), като че ли не взе участие в атаката.

За да се осигури положението бе изпратен адютантът на майор Кирилов да влезе в свръзка с частите на подполковник Димов, обаче той срещна патрул от дружината на капитан Найденов (левия участък), който също търсеше връзка вдясно.

Това стана причина, щото началникът на десния участък майор Кирилов да удължи фланга вляво и заеме хода за съобщение, който завиваше към североизточна посока. Частите на капитан Найденов бяха в този момент в отстъп, а тези на подполковник Димов – много назад. Към 10 ч[аса] пр[еди] пл[адне] се получи заповед (Оперативна заповед № 2 от 26 септември 1916 год.), в която участъкът се разделяше на три подучастъка: ляв – капитан Найденов с 6 роты (2/43-та дружина – 2 роты и 2/11-та дружина – 4 роты) и 2 картечници; среден – майор Кирилов с 6 роты (2-ра, 4-та, 5-а и 6-а от 43 полк и 2 роты от 1/58-а дружина) и 4 картечници от полка; десен подучастък – майор Витанов¹⁰ (1/56-а дружина – 4 роты).

По този начин в участъка на майор Кирилов се включиха и 2 роты от 58-и полк, с което стана удължението му вляво и се влезе в свръзка с капитан Найденов.

През целия този ден неприятелят с всички свои средства: най-разнокалибрена артилерия, картечници и особено минохвъргачки, обстрелва нашите предни части с най-интензивен огън. Поради това, че противникът обстрелваше постоянно отделените хора с автоматически пушки, не можаха да се изброят числото на убитите.

Загуби: убити 5 офицери, 4 офицерски кандидати и ...* долни чинове; ранени 7 офицери, 1 офицерски кандидат и ... долни чинове; безвест 1 офицер и 129 долни чинове.

Този ден пристигна щабът на полка с картечната рота. Щабът на полка остана на позицията на 3-та чука североизточно от в. Борис. Два взвода от картечната рота се предадоха в разпореждане на майор Кирилов и един взвод – на капитан Найденов.

27 септември.

Разположението на частите в участъка на полка бе следното: в подучастъка на майор Кирилов останаха в бойна част отдясно към ляво 4-та, 5-а, 2-ра и 6-а роты, последната държеше връзка с дясно фланговата рота 7-а от подучастъка на капитан Найденов, след което следваше 8-а рота; четирите картечници се поставиха в окопа на 2-ра рота, а останалите две – при първата чука

---

* Поради посочената причина, авторът не е отразил броя на загиналите и ранени долни чинове.

североизточно от в. Борис. Поддръжките се разположиха: двете роты от 58-и полк зад левия фланг на 2-ра рота, а 2/11-та дружина – зад 7-а и 8-а роты.

През целия този ден противникът поддържаше със същото напрежение своя огън. На нашите предни части положението ставаше от час на час все по-непоносимо. Поради туй, че в този участък в продължение на много време са се водили боеве, всички окопи и ходове за съобщения, които имаха горе-долу по-дълбок профил, бяха разрушени от неприятелската артилерия и мини. А поради каменистата почва на местността, извънредно трудно се правеха нови закрития, затова нашите части наследиха една съвсем неукрепена позиция. А сега противникът със своята постоянна, поразителна, убийствена, денонощна стрелба не даваше възможност за никакво укрепяване или поправка на старите закрития. Поради същата причина беше почти невъзможен навременния подвоз на боен материал и храна за войниците. А особено невъзможно беше доставката на вода за пиене.

Тъй щото жертвите бяха извън очакванията на всички. А противникът, закрилян от своята могъща артилерия ненаказано от нашия слаб огън, работеше трескаво и се готвеше да нанесе удар. Той беше успял да се промъкне и заеме един от предните окопи, пред витлообразната телена мрежа в участъка на капитан Найденов. В този окоп нашата верига цяла беше унищожена.

Към 9 часа сл[ед] пл[адне] се получи заповед (Оперативна заповед № 3 от 27.IX.1916 г.): капитан Найденов с частите си от левия участък и придадената му този ден 1-ва рота от 58-и полк да атакува противника на 28 септември в 5 ч[аса] и 15 м[инути] пр[еди] пл[адне] с цел да го изгони от заетия от него окоп пред витлообразната телена мрежа и се затвърди. Майор Кирилов с дружината си и придадените към нея две роты от 58-и полк със своя огън да съдейства за приковаване на противника. За обединение действията на бойната част бе назначен командирът на 43-ти полк – полковник Брайков¹¹, комуто частите от бойната част ще прашат своите донесения. Съседните части от участъка на полка трябваше също да помагат с огъня си атаката.

Началникът на левия участък, капитан Найденов, знаейки духа на придадената му 2/11-та дружина, той не помисли даже да разчита на нея и да я използва. А се реши да използва последните останки от двете роты (7-а и 8-а) – именно една полурота от 8-а рота в 1-ва линия, а новопридадената рота от 58-и полк – като поддръжка. Беше останал в строя само зап[асен] подпоручик Калайджиев¹², който трябваше да поведе полуротата в атака, а ротата от 58-и полк се командваше от фелдфебел.

28 септември.

Точно в 5 ч[аса] и 15 м[инути] пр[еди] пл[адне] на 28 септември се предприе атаката. Войниците от 58-и полк се съпротивляваха и не искаха да настъпят. Капитан Найденов употреби силни средства да ги принуди да тръгнат. Обаче те фактически нищо не помогнаха на атаката, като се пръснаха по задните окопи, а само взводовете от 43-ти полк сами настъпиха към указаната цел, като прогониха противника от окопа.

Огънят на противника този ден беше по-яростен. Към вечерта той достигна крайния предел на своето ожесточение. Жертвите достигнаха до грамадни размери. Стоенето в предните окопи, заети след атаката, бе абсолютно невъзможно, затова се заповяда на ротите да се оттеглят в старите си окопи, а в първите да се оставят отделни наблюдатели.

Към 8 ч[аса] в[ечерта], при обиколка на позицията, биде ранен в стомаха с пехотен куршум капитан Найденов, който при пренасянето към превързочния пункт по пътя почина.

Други загуби през този ден са: убити зап[асните] подпоручици Калайджиев, Тодор и Славов, Никола¹³ (командир на 4-та рота) и 58 долни чинове; ранени: подпоручиците Йовчев, Илия¹⁴ и Пампулов, Иван¹⁵, един офицерски кандидат и 98 долни чинове; в неизвестност – 10 долни чинове.

29 септември.

През нощта на 28 срещу 29 септември положението бе по-спокойно. На разсъмване стана следното изменение в частите на полковия участък. По сведения противникът бил усилен откъм левия фланг на майор Кирилов (средния подучастък) с около една рота, а към десния – с три роти. Даде се в разпореждане на последния 7-а рота от 46-и полк, която да действа в нужда срещу десния фланг – 4-та рота; една рота от 58-и полк от поддръжката на средния подучастък се взема за поддържане на левия подучастък, в замяна на нея се даде рота в състав 12 човека; 5-а рота трябваше да съдейства на десния фланг на левия подучастък, а в случай на нужда и на левия фланг на средния подучастък.

Затишието от страна на противника през тази сутрин даде възможност на хората да се окопятят и се организират.

От наша страна до това време в продължение на три денонощия не се стреляше, поради това, че неприятелят бе прикрит и си служеше най-вече с мини и картечници, поставени на близки разстояния, които тероризираха войниците и не им позволяваха да се движат из плитките окопи и ходове. Поради същото липсваше храна и вода. Числеността на хората не можеше да се определи, жертвите не можеха да се изнесат. В резюме – хората стояха като приковани в окопа, изнемощели от безсъние, глад, жажда и от ужаса на неприятелския непрекъснат огън, очаквайки реда си да мрат, без да имат възможност да се защитават или да се прикрият.

Към 7 часа пр[еди] пл[адне] всички ранени бяха изнесени, започна се вдълбочаването на някои окопи и се направиха по-добри гнезда за картечниците.

Това спокойно положение трая до три часа сл[ед] пл[адне]. От време на време неприятелят хвърляше мини срещу центъра и десния фланг на участъка. Жертвите, обаче не преставаха, въпреки че намаляваха. В 3 ч[аса] неприятелската артилерия откри силен огън, който трая и през нощта.

Загубите през този ден: убити подпоручик Дюлгеров, Димитър¹⁶ и 10 долни чинове; ранени 105 долни чинове.

30 септември.

Рано сутринта противникът усили своя огън. По всичко личеше, че има докарани нови батареи, също минохвъргачки, картечници и пехотни части¹⁷. Огънят постепенно се усилваше и беше насочен повече на самия връх, най-високата част на Каймакчалан. Забелязваха се пехотни части да маневрират и се насочват срещу върха. Това бяха достатъчни белези, че противникът ще атакува. Към 10 часа пр[еди] пл[адне] огънят достигна най-голямо напрежение. С маса пехотни части, пускани в много вериги, противникът почна да атакува. Първите няколко опита бяха сломени само от картечния и пехотен огън. Обаче, когато артилерията унищожи картечниците, веригите на противника успяваха да достигат до нашите окопи, дето биваха контраатакувани от шепата войници от 43-ти полк с нож и бомби. Обаче тук, срещу този пункт, противникът бе насочил много пехотни резерви и унищожаваните вериги биваха веднага заменявани с нови и пресни сили. Нашите войници, останали вече без патрони и бомби, действаха само с нож. Но те бяха останали едва една трета от всички. Навреме беше поискана от майор Кирилов участъковата поддръжка (роти от 58-и и 46-и полкове), обаче тя не дойде да подкрепи изнемогващите малцина храбреци от 43-ти полк.

При тия най-тежки условия, останали шепа хора срещу един могъщ противник, без всякакви закрития и подкрепа, те проявиха само с нож и открити гърди отчаяна съпротива, докато най-после към 2 часа сл[ед] пл[адне] противникът успя да завладее върха само през трупове на тия железни юнаци, което му коства тежки загуби.

Вечерта ротите, от по няколко десетки човека, се оттеглиха към върха 1881.

През този ден двете дружини от полка изгубиха: командира на 1-ва дружина майор Кирилов, който падна тежко ранен в гърдите с парче от граната и по пътя починал.

Убити офицери: зап[асен] подпоручик Сакъзов, Лазар¹⁸ и оф[ицерските] кандидати: Алваджиев, Станчо¹⁹ и Груев Георги²⁰; ранени оф[ицерските] кандидати Ангелов, Владимир²¹ и Влашкинов, Кръстю²²; в безвест: поручик Атанасов, Илия²³ и поручик Карамфилов, Михаил²⁴. Убити долни чиновове: 92, ранени – 293, в неизвест – 150.

1 октомври.

Полкът, в състав 10 офицери и 470 долни чиновове от 1-ва и 2-ра дружина и картечната рота, две роти от 58-и пех[отен] полк и една рота от 46-и пех[отен] полк, образува една сборна дружина, под командването на поручик Христов²⁵, която по заповед започна да се окопава на к[ота] 1881. Към 5 ч[аса] сл[ед] пл[адне] обаче, под силния натиск на противника, частите от 11-ти п[ехотен] Сливенски полк отстъпиха върха 2368, вследствие на което началникът на участъка, полковник Богданов, заповяда отстъплението на всички части по

посока Султан колибелери – Петалино* – Будимирци** и заемане на втора отбранителна линия.

Отстъплението трая до 4 октомври.

[...]***

Командир на 43-ти пех[отен] полк: (п) Момчилов²⁶.
ДВИА, ф. 355, оп. 2, а.е. 15, л. 11 гр. – 18. Оригинал. Машинопис.

БЕЛЕЖКИ

¹ Командващ 1-ва армия е генерал-майор **Димитър Иванов Гешев** – роден на 14 септември 1860 г. в гр. Свищов; достига до звание генерал от пехотата; уволнен от служба през 1919 г.; починал през 1924 г.

² На 24 септември 1916 г., по заповед на командващия 1-ва армия, 3-та дружина е дадена в разпореждане на командира на 8-а пехотна Тунджанска дивизия, който разпределя две роти от нея (9-а и 10-та) към 23-ти пехотен Шипченски полк и две роти (11-та и 12-та) – към 30-ти пехотен Шейновски полк. Същата се завръща в състава на 43-ти пехотен полк на 16 ноември 1916 г. [ДВИА, ф. 355, оп. 2, а.е. 10, л. 22 гр.; пак там, а.е. 14, л. 17].

³ **Илия Стоянов Кирилов** – роден на 10 февруари 1876 г. в гр. Габрово; загива на 30 септември 1916 г.

⁴ Началник на Каймакчаланския участък от 19 септември 1916 г. е полковник **Стефан Никифоров Богданов** – роден на 24 юли 1865 г. в гр. Елена, достига до звание генерал-лейтенант, уволнен от действителна военна служба през 1919 г.

⁵ **Любомир Пенев Петров** – роден на 25 ноември 1885 г. в гр. Пловдив; командир на 6-а рота от 43-ти пехотен полк; достига до звание майор; уволнен от служба през 1919 г.; починал на 25 май 1923 г.

⁶ Началник на десния участък от Каймакчаланската позиция към този момент е командирът на 1/3-та пехотна бригада – полковник **Алекси Георгиев Попов** – роден на 15 август 1870 г. в гр. Малко Търново; достига до звание генерал-майор; уволнен от служба през 1919 г.

⁷ **Йордан Димов Димов** – роден на 10 февруари 1870 г. в гр. Русе; достига до звание полковник; уволнен от служба през 1919 г.; починал на 4 октомври 1925 г.

⁸ **Светослав Найденов Найденов** – роден на 7 август 1881 г. в гр. Пловдив; загива на 28 септември 1916 г.

⁹ **Ганчо Димитров Кутев** – роден на 9 ноември 1886 г. в гр. Сливен; достига до звание майор; починал през 1919 г.

¹⁰ **Танко Попкойчев Витанов** – роден на 19 октомври 1873 г. в гр. Трявна; достига до звание полковник; уволнен от служба през 1923 г.

---

* Дн. в Република Северна Македония.

** Дн. в Република Северна Македония.

*** Пропуснатият текст се отнася за оттеглянето на полка на нови позиции, замената и оттеглянето му на почивка, попълването с личен състав и извършените промени и прегрупирания до 25 юни 1917 г.

¹¹ **Христо Генов Брайков** – роден на 17 януари 1866 г. в гр. Карлово; командир на 43-ти пехотен полк от 11 септември 1915 г. до 4 ноември 1916 г., когато заболява и заминава на лечение, а за временен командир е назначен майор Щерю Николов Ликоманов; уволнен от служба през 1919 г.

¹² **Тодор Василев Калайджиев** – роден на 20 януари 1882 г. в гр. Радомир; взведен командир от 8-а рота на 43-ти пехотен полк; загива на 28 септември 1916 г.

¹³ **Никола Петров Славов (Славовски)** – роден на 6 декември 1883 г. в гр. Пловдив; командир на 4-та рота от 43-ти пехотен полк.

¹⁴ **Илия Иванов Йовчев** – роден на 16 юли 1892 г. в гр. София; взведен командир от 5-а рота на 43-ти пехотен полк; починал вследствие раняването.

¹⁵ **Иван Митев Пампулов** – роден в гр. Сопот; взведен командир от 3-та рота на 43-ти пехотен полк.

¹⁶ **Димитър Георгиев Дюлгерев** – роден на 14 март 1890 г. в с. Фердинандово (дн. Първенец), Пловдивско; взведен командир от 2-ра рота на 43-ти пехотен полк.

¹⁷ През този ден сръбската Дринска дивизия съсредоточава за атака на Каймакчалан 19 пехотни батальона и 55 оръдия от различен вид и калибър (повечето френски). Срещу тях българските защитници на върха разполагат с девет и половина пехотни дружини (някои от които след понесените значителни загуби в предходните боеве нямат числен състав дори на рота) и 20 оръдия. При съпоставката се вижда, че противникът превъзхожда българските сили двойно повече в пехота и тройно – в артилерия [Манов, В. Военните действия на Македонския фронт през 1916 г. Чеганска операция, част II, л. 426 – съхраняван в ДВИА ръкопис, инв. № 3318].

¹⁸ **Лазар Янков Сакъзов** – роден на 17 юли 1882 г. в с. Горно Броди (дн. Ано Вронду, Гърция), Серско; взведен командир от 2-ра рота на 43-ти пехотен полк.

¹⁹ **Станчо Станчев (Стоянов) Алваджиев** – роден на 9 май 1895 г. в гр. Пловдив; взведен командир от картечната рота на 43-ти пехотен полк.

²⁰ **Георги Груев Груев** – роден на 1 декември 1892 г. в Пловдив; взведен командир от 2-ра рота на 43-ти пехотен полк.

²¹ **Владимир Ангелов Костов** – роден 1885 г. в гр. Пловдив; взведен командир от 3-та рота на 43-ти пехотен полк; произведен в чин подпоручик на 16 октомври 1916 г.; убит на 31 октомври 1916 г. при Камена чука.

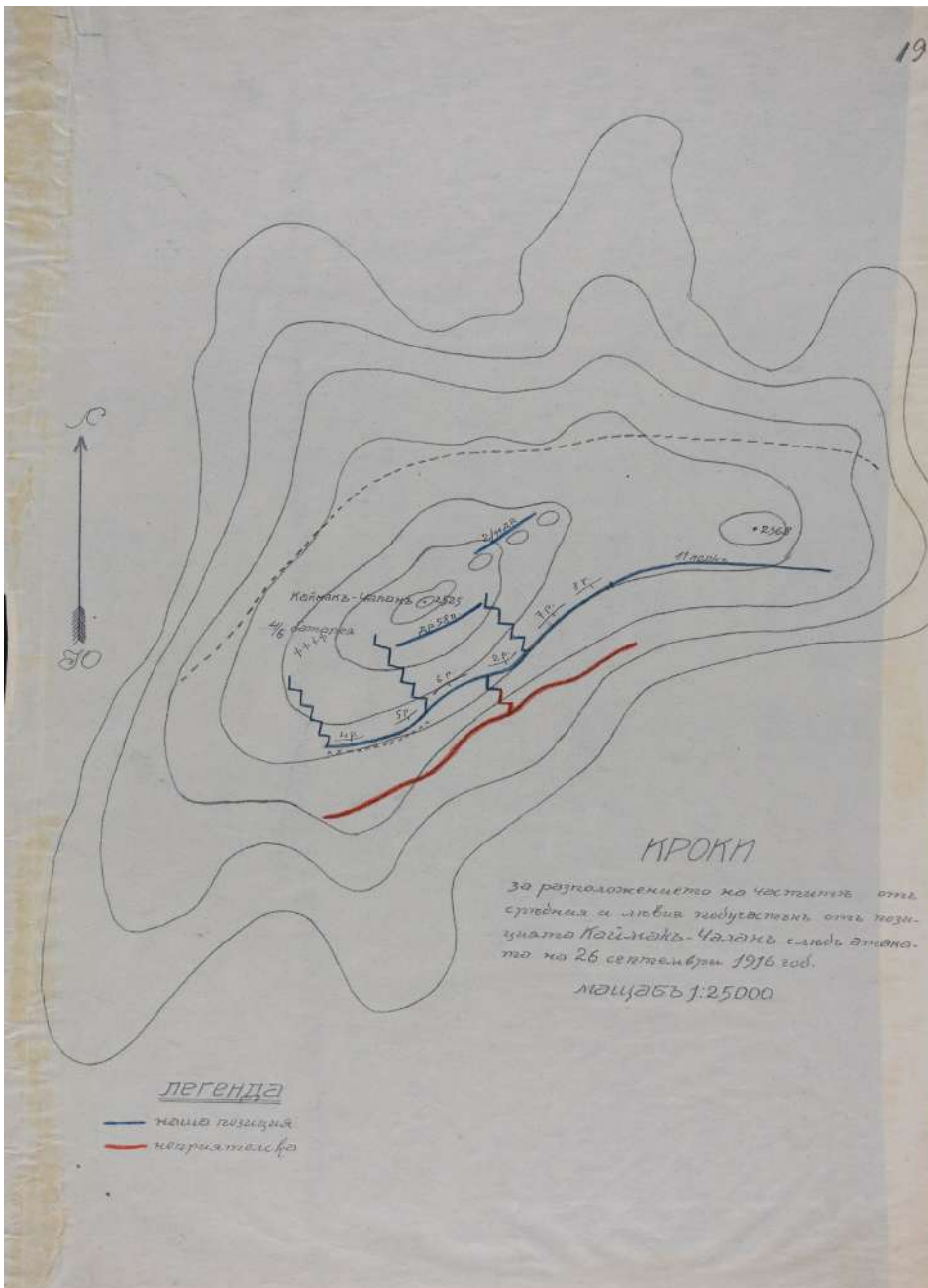
²² **Кръстю Димитров Влахинов** – роден в гр. Пловдив; взведен командир от 3-та рота на 43-ти пехотен полк.

²³ **Илия Примов Атанасов** – роден на 25 март 1875 г. в с. Яврово, Асеновградско; завърнал се в полка; достига до чин капитан; уволнен от служба през 1920 г.

²⁴ **Михаил Димитров Карамфилов** – роден на 26 февруари 1885 г. в Пловдив; взведен командир от 2-ра рота на 43-ти пехотен полк; в плен от 30 септември 1916 г. до 1920 г.

²⁵ **Коста Георгиев Христов (Христов)** – роден на 11 октомври 1889 г. в гр. Шумен; командир на 1-ва рота от 43-ти пехотен полк; достига до звание капитан; уволнен от служба на 21 февруари 1921 г.

²⁶ **Петко Матеев Момчилев** – роден на 7 септември 1870 г. в гр. Елена; достига до звание полковник; поема командването на 43-ти пехотен полк от майор Щерю Ликоманов на 10 декември 1916 г. и е на тази длъжност до 27 септември 1918 г., на която дата загива в бой при с. Старавина (дн. в Северна Македония).

Кроки мащаб 1:25 000 за разположението на частите от средния и левия участък от позицията на Каймакчалан след атаката на 26 септември 1916 г. Оригинал.
 ДВИА, ф. 355, оп. 2, а.с. 15, л. 19.

ЛИТЕРАТУРА/REFERENCES

Архивни източници / Archival sources

ДВИА – Държавен военноисторически архив, фонд 355. [Darzhaven voennoistoricheski arhiv, fond 355.]

Манов, В. 1916 – Васил Манов. Военните действия на Македонския фронт през 1916 г. Чеганска операция, част II, с. 1–469 – съхраняван в ДВИА ръкопис, инв. № 3318. [Vasil Manov. Voennite deystvia na Makedonskia front prez 1916 g. Cheganska operatsia, chast II, s. 1–469 – sahranyavan v DVIA rakopis, inv. № 3318.]

Публикации / Publications

Каймакчалан 1926 – Каймакчалан. – В: Епопея на българския воин. Възпоменателен сборник, т. I. София, 1926, с. 212–254. [Kaumakchalan. – V: Epopеya na balgarskia vojn. Vazpromenatelen sbornik, t. 1. Sofia, 1926, s. 212–254.]

Каймакчалан 1939 – Каймакчалан. – В: Загинали за Родината, 1939, № 5–7, с. 145–234. [Kaumakchalan. – V: Zaginali za Rodinata, 1939, № 5–7, s. 145–234.]

Луков, Г. 2019 – Георги Луков. Загинали от Централния средногорски регион във войните за национално освобождение и обединение 1912 – 1913 г. и 1915 – 1918 г. – В: Героите на Средногорието. София, 2019. [Georgi Lukov. Zaginali ot Tsentralnia srednogorski region vav voynite za natsionalno osvobozhdenie i obedinenie 1912 – 1913 g. i 1915 – 1918 g. – Geroite na Srednogoriето. Sofia, 2019.]

Павлевски, И. 2017 – Иван Павлевски. 58-и, забравеният героичен полк 1915 – 1918 г. София, 2017, с. 141–162. [Ivan Pavlevski. 58-i, zabraveniyat geroichen polk 1915 – 1918 g. Sofia, 2017, s. 141–162.]

Петров, И. 2008 – Иван Петров. Войната в Македония (1915 – 1918). София, 2008, с. 78–81. [Ivan Petrov. Voynata v Makedonia (1915 – 1918). Sofia, 2008, s. 78–81.]

Узунов, Кр. 2015 – Красимир Узунов. Каймакъ-Чаланъ, София, 2015. [Krasimir Uzunov. Kaumak-Chalan. Sofia, 2015.]